

AHMET YAŞAR OCAK • Türk Sfiligine Bakışlar

© 1996 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM
1996-2014, İstanbul (15 baskı)

İletişim Yayınları 365 • Araştırma-İnceleme Dizisi 56
ISBN-13: 978-975-05-1914-7

© 2016 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 2. BASIM
1-2. Baskı 2016-2018, İstanbul
3. Baskı 2023, İstanbul

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Utku Lomlu

KAPAK GRAVÜRÜ 16. yüzyıl İsfahan saray albümlerinden detay

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Sait Kızılırmak

DİZİN Emre Bayın

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadag, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

AHMET YAŞAR OCAK

Türkiye’de Tarihin
Saptırılması Sürecinde
**Türk Sûfiliğine
Bakışlar**

*Ahmed-i Yesevî • Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî
Yunus Emre • Hacı Bektaş-ı Velî
Ahîlik • Alevîlik-Bektaşîlik
(Yaklaşım, yöntem ve yorum denemeleri)*

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ BASIM

AHMET YAŞAR OCAK lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nde tamamladıktan sonra Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nde yüksek lisans ve Strasbourg Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nde doktora yaptı. Halen Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi olan Ocak, özellikle heterodoks İslâm'a dair çalışmaları ile tanınıyor. Ocak'ın 1980'den bu yana yayımlanan eserlerinin arasında *Babaîler İsyanı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1980; *Veysel Karani ve Üveysilik*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982; *İslam Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-Ilyas Kültü*, TKAE. Yayınları, Ankara, 1985 (1990, 1999); *Elvan Çelebi, Menâkıbu'l-Kudsiyye fi Menâsibi'l-Ünsiyye: Baba Ilyas-ı Horasânî ve Sûlalesinin Menka-bevi Tarihi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1985 (1995); *Türk Folklorunda Kesikbaş Kültü*, TKAE. Yayınları, Ankara, 1989; *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler*, TTK. Yayınları, Ankara, 1992 (1999); *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler Yahut Dairenin Dışına Çıkanlar (15.-17. Yüzyıllar)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998; *Türkler, Türkiye ve İslâm*, İletişim Yayınları, 1999; *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, 2000; *Sarı Saltık: Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destânî Öncüsü*, TTK. Yayınları, Ankara, 2003; *İslam İnançlarında Hz. Ali*, TTK. Yayınları, Ankara, 2005; *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, TTK. Yayınları, Ankara, 2005; *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008; *Türkiye Sosyal Tarihinde İslamın Macerası*, Timaş Yayınları, 2010; *Yeniçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2001; *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011; *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011; *Evlîya Menâkıbnâmeleri*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016; bulunuyor.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	7
YENİ BASKIYA DAİR.....	23
TÜRKİYE'DE ANADOLU SELÇUKLULARI DİN VE TASAVVUF TARİHİ ARAŞTIRICILIĞI HAKKINDA BAZI DÜŞÜNCELER.....	27
TÜRK KÜLTÜRÜNDE AHMED-İ YESEVÎ: HAYATI, ŞAHSİYETİ, MESAJI VE ETKİLERİ.....	35
AHMED-İ YESEVÎ VE YESEVÎLİK (Yeniden Bakış).....	57
TÜRK MÜSLÜMANLIĞI.....	69
MEVLÂNÂ DÖNEMİ ANADOLU'SUNDA TASAVVUF AKIMLARI VE MEVLÂNÂ.....	81
TÜRKİYE'DE YUNUS EMRE ARAŞTIRMALARI ÜZERİNDE GENEL BİR DEĞERLENDİRME VE YUNUS EMRE PROBLEMİ.....	91
TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL-İDEOLOJİK EĞİLİMLER VE BİR 13.-14. YÜZYIL TÜRK HALK SÜFİSİ OLARAK YUNUS EMRE'NİN KİMLİĞİ.....	103

13.-14. YÜZYILLAR ANADOLU'SUNUN İKİ BÜYÜK CEZBECİ VE ESTETİKÇİ ŞAIR SÜFİSİ: CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ VE YUNUS EMRE (Tasavvuf Felsefeleri Açısından Bir Karşılaştırma Denemesi).....	117
BİR 13. YÜZYIL MUTASAVVİFİ VE SÜFİSİ OLARAK MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ.....	133
TÜRKİYE TARİHİNDE MERKEZİ İKTİDAR VE MEVLEVİLER (XIII-XVIII. YÜZYILLAR) (Kısa Bir Yaklaşım Denemesi).....	145
ANADOLU HETERODOKS TÜRK SÜFİLİĞİNİN TEMEL TAŞI: HACI BEKTAŞ-I VELÎ EL-HORASÂNÎ (? - 1271).....	157
TÜRKİYE'DE AHİLİK ARAŞTIRMALARINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ.....	177
ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİK HAKKINDAKİ SON YAYINLAR ÜZERİNE (1990) GENEL BİR BAKIŞ VE BAZI GERÇEKLER.....	199
TÜRKİYE'DE ALEVİLİĞİN SOSYO-KÜLTÜREL PROBLEMLERİ ÜZERİNE BİR YAKLAŞIM DENEMESİ VE BAZI DÜŞÜNCELER.....	231
ALEVİLİK PROBLEMİ VE TÜRKİYE.....	245
ALEVİLİK, BEKTAŞİLİK GERÇEĞİ VE BUNA YÖNELİK BAZI TEZLER.....	255
DİZİN.....	268

SUNUŞ

Bu kitap, günümüzde hâlâ aktüalitesini korumakta olan Türk sûfilik tarihinin önemli birtakım kişileri ve konuları etrafında yaklaşık yedi yıllık bir süre içerisinde, değişik zamanlarda kaleme alınmış yazılardan oluşmaktadır. İçerde görüleceği gibi, bu yazıların bir kısmı ya muhtelif bilimsel toplantılara sunulan bildiriler, yahut değişik vesilelerle yazılmış bulunan makalelerdir. Bunlardan bazıları hiç doku-nulmadan, bazıları ise, gerekli görüldüğü için, başka yerlerde yayımlandıkları ilk şekillerinden biraz daha farklılaştırılmış ve geliştirilmiş olarak bu kitaba alınmışlardır.

Bu yazıların bir kısmında, farklı zaman ve zeminlerde farklı çevrelere hitap ettikleri için, bazı konuların, değişik cümle ve üslûplarla da olsa, tekrarlandığı görülecektir. Bunun sebebi, önemlerine binaen bu konuların bu farklı zaman ve zeminlerde tekrar tekrar vurgulanması gerektiğine olan inancımızdır. Yazıları bir araya toplamak sözkonusu olunca, bu tekrarların basım sırasında ortadan kaldırılması üzerinde çok düşünüldü ve tartışıldı. Fakat bu yapıldığı takdirde, yazıların kaleme alınmış amaçlarının, vurgulama-

ya çalıştıkları noktaların öneminin ortadan kalkacağı, bunun ise yazıların temel esprisine zarar verebileceği düşünülerek vazgeçildi.

Kitap baştan sona kadar okunduğu zaman hep şu nokta ile karşılaşılacaktır: İçindeki yazıların hemen tamamına yakını, ele aldıkları konularda tafsilata girmek, standart birtakım bilgiler vermek yerine, daha çok o konuların nasıl bir yöntemle ele alınması, meselelere nasıl yaklaşılmaması ve onlara hangi açılardan, hangi perspektiflerden bakılması gerektiğini –tabii ki kendi anlayışımıza göre– vurgulamaya çalışan birtakım öneriler niteliğindedir.

Bizi böyle bir yaklaşıma iten temel sebep, uzun zamandan beri, fakat özellikle de 1960'lı yıllardan bu yana, Türkiye'nin yaşadığı sosyal ve ideolojik çalkantılar, buhranlar yüzünden, yalnız popüler tarih yazıcılığında değil, ona temel oluşturması gereken akademik tarih yazıcılığında dahi egemenliğini sürdüren, değişik ideolojik motivasyonların güdümündeki bir *tarihin saptırılması* (déformation historique) sürecinin yaşanmakta olmasıdır.

Bu sürecin kısmen II. Meşrûtiyet yıllarına dayanan bir alt-yapısı bulunmakla beraber, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren –belki o zamanlar için bir ölçüde haklı sebeplere dayanıyor görünen bazı mazeretler olsa da– önce bizzat devlet tarafından başlatıldığı çok iyi bilinir. O zamanlar, aslında çok önemli bir boşluğu doldurmak amacıyla kurulan Türk Tarih Kurumu bu misyonu resmen yüklenmiş bulunuyordu.

Kemalist resmî ideolojinin, İslâm'ı devre dışı bırakarak daha çok İslâm öncesi Türk tarihine referans veren milliyetçi bir yaklaşım içinde, Batı kültürüyle entegre olmaya yönelik bir tarih perspektifi biçiminde yürüttüğü bu “saptırılmış tarih” yaklaşımı, 1960'lardan itibaren, o zamanlar Türkiye'de henüz yükselmeye başlayan Marksist ideolojinin tarih perspektifiyle karşılık gördü. Bu yeni perspektif de, ken-

di amaçlarına yönelik yeni bir “saptırılmış tarih” veya “tarihi saptırma” sürecini başlattı. Pek çok tarihî konu ve kişi bundan nasibini aldı. Bu arada milliyetçi kesim de buna tepki olarak kendi tarih anlayışını ve yaklaşımını ortaya koyarken, aksi yönde bir başka “tarihi saptırma” kapısını açıyordu (bu yaklaşım 1980’li yıllarda *Türk-İslâm sentezci* bir tarih yaklaşımına dönüşecektir). Daha sonra 1970’li yılların sonlarıyla 1980’li yıllarda buna, İslâmcı kesimin –halen de sürmekte olan– “saptırılmış tarih” perspektifinin eklendiği görülür.

Bütün bu ideolojik kargaşa ortamında, 1980’lerden itibaren askerî yönetimce güçlendirilmeye çalışılan Kemalist tarih perspektifi, çok geçmeden siyasî iktidar değişimine paralel olarak bir başka “saptırılmış tarih” perspektifiyle, genellikle bazı popüler ve akademik çevrelerin de katıldığı, kamuoyunda “*Türk-İslâm sentezci*” denilen bir tarih perspektifi ve yaklaşımıyla yer değiştirdi. Bu, hem popüler-amatör tarihçilik hem de akademik-profesyonel tarihçilikte yeni tepkilere yol açtı ve “*evrenselci tarih*” yaklaşımı diyebileceğimiz bir başka yaklaşımı ve perspektifi gündeme getirdi. Bu yeni yaklaşım, yukarıda zikredilen perspektif ve yaklaşımların haklı olarak birtakım ârızalarını ve temel optik yanlışlarını ortaya koyarken, bu defa da kendisi, toplumların kültürel kimlik özelliklerini ve bunların tarihin yaratılmasında oynadığı mühim rolleri hesaba katmama veya ihmal etme yanlışına düştü. 1990’lı yıllar, Türkiye’de Alevî-Bektaşî kimliğinin yükselişiyle beraber, özellikle popüler-amatör tarih yazıcılığının bir kesiminde yepyeni bir “saptırılmış tarih” yaklaşımını daha gündeme getirdi. Alevî-Bektaşî kesimine mensup yazarların yapmaya çalıştığı amatör tarihçiliğin yayın alanındaki örnekleri, büyük çoğunluğuyla bu Alevî perspektifinin “saptırılmış tarih”inin ilginç örneklerini âdetâ bir patlama noktasına getirdi ve sürdürüyor.

İşte şimdilerde Türkiye’deki popüler-amatör ve akade-

mik-profesyonel tarih araştırmalarında, buraya kadar çok kısa olarak tasvire çalıştığımız bu “*saptırılmış tarih*” veya “*tarihin saptırılması*” süreci, zaman zaman birtakım değişimler geçirerek ve trplenmelere mruz kalarak da olsa yine devam ediyor hatta bazıları aksine gittikçe bileniyor. Kitabın içindeki bazı yazılarda bu sürecin bir tahlil denemesi yapılmaya çalışılmıştır.

Bütün bunlar, Türkiye’de, –kitabın içindeki bazı yazılarda da dile getirilmeye çalışıldığı üzere– bir problemin altını çiziyor: Bu yaklaşımların temelinde aydınlar arasında Tanzimat’la birlikte başlayan bir *kültür ikileşmesi*, hatta *kültür leşmesi* (Batıcı – yahut evrenselci, Trk, İşlm) olgusu belki daha temelde, *geleneksellik-modernizm* atışmasının yatmakta olduğu.

İşte bize göre, tarih araştırmalarında halen yaşamakta olduğumuz, bizim “*tarihin saptırılması*” veya “*saptırılmış tarih*” dediğimiz problem, bu temel olgunun tarih alanına yansımış şeklinden başka bir şey değildir. Günümüzde ideolojiler, kendilerine bir tarihsel altyapı yaratmadan başarılı olmayacaklarını bildikleri için, Türkiye’nin azgeleşmiş sosyal ve kültürel yapısı içinde tarihi kullanabileceklerini gördüler. Çünkü diğer sosyal bilimler arasında özellikle tarih, geçen yüzyılda Batı’da da örnekleri görüldüğü gibi, kanaatimizce ideolojik eğilimlerin en iyi yansıtıldığı toplumsal şura hitap ve nfz etme imknını en yaygın ve geniş ölçüde tanıyan bir alan olduğu için, bu tür saptırmalara da en elverişli hedefi teşkil etmektedir.

Bu tarih saptırması nelere sebep olmaktadır? Bunun ne gibi olumsuz sonuçları doğuyor? Bizce bir defa bu, Türkiye’deki tarih araştırmalarının çoğunda yalnız aydınların değil, bütün kesimleriyle toplumun hafızasını bulandıracak anakronizmlere (zamandış anlayış ve algılayışlara), yanlış bilgilenmelere yol açmaktadır. Türk toplumu şu anda sürek-